

Målnummer: T3310-98**Avdelning:****Domsnummer:****Avgörandedatum:** 1999-05-27

Rubrik: En anställd i ett aktiebolag tog upp ett lån i en bank mot säkerhet av ett konvertibelt skuldebrev som bolaget skulle ge ut. Fråga huruvida gäldenären bör befrias från återbetalningsskyldighet på den grunden att banken beviljat krediten utan tillräckligt noggrann kreditprövning. 36 § avtalslagen och 5 § konsumentkreditlagen.

Lagrum:

- 36 § avtalslagen (1915:218)
- 5 § konsumentkreditlagen (1992:830)

Rättsfall:

- NJA 1993 s. 163
- NJA 1996 s. 3
- NJA 1996 s. 19

REFERAT

(Jfr 1996 s 3)

Skandinaviska Enskilda Banken (S-E-Banken) förde efter stämning å A.F. vid Solna TR den talan som framgår av TR:ns dom.

TR:n (rådmännen Schiratzki, Lazaass och Lundqvist) anförde i dom d 24 jan 1997: Yrkanden m m. SE-Banken yrkade i en ansökan om betalningsföreläggande förpliktande för A.F. - tidigare A.N. - att på grund av ett skuldebrev nr 5330-60 790 30 till banken betala ett kapitalbelopp om 100 000 kr jämte närmare angiven ränta. Vidare yrkade banken ersättning för inkassokostnad med 130 kr samt för kostnader i målet om betalningsföreläggande med 485 kr. A.F. bestred ansökningen. Målet överlämnades på begäran av banken till TR:n.

Banken har vid TR:n vidhållit sina yrkanden enligt ansökningen om betalningsföreläggande varvid ränteyrkandet, som hos kronofogdemyndigheten innefattade bl a en till beloppet angiven upplupen ränta till och med d 6 nov 1992, omformulerats till att avse ränta för tiden från d 20 mars till och med d 6 nov 1992 efter den räntesats banken vid varje tid tillämpar för krediter av aktuellt slag samt för tiden därefter till dess betalning sker efter samma räntesats med tillägg av en procentenhet. A.F. har vidhållit sitt bestridande. Hon har vitsordat det yrkade kapitalbeloppet, en "riktigt beräknad" ränta från d 18 maj 1995 till dess betalning sker samt inkassokostnaden som skäliga i och för sig.

Till utvecklande av sin talan har parterna - som de slutligen bestämt sin inställning - anfört i huvudsak följande.

S-E-Banken. Banken har beviljat A.F. ett lån på 100 000 kr för förvärv av konvertibla skuldebrev, utgivna av Sjöingenjörsfirma GLOBAL ENERGI AB (sedermera namnändrat till Sifage AB och därefter försatt i konkurs d 9 juli 1991). Lånet var en del av ett "allmänt upplägg", som hade presenterats av S-G.S. och L.J. styrelseledamöter i Global Energi, för H.A., biträdande kontorsföreståndare på bankens kontor i Vaxholm, och som gick ut på att de anställda i bolaget skulle låna pengar av banken för förvärv av konvertibla skuldebrev utgivna av bolaget.

A.F:s låneansökan gavs in under senare delen av hösten 1990 och beviljades efter sedvanlig kreditprövning, varefter A.F. d 21 dec 1990 undertecknade ett skuldebrev till banken på 100 000 kr jämte ränta. Lånevalutan kvitterades av A.F. samma dag som skuldebrevet undertecknades. Beloppet överfördes med hennes medgivande och i enlighet med det allmänna upplägget - tillsammans med ytterligare 1,7 milj kr, som lånats av andra anställda hos Global Energi -

till Global Energis konto för köp av konvertibla skuldebrev hos Första Sparbanken i Täby.

A.F. har inte betalat sin skuld till banken enligt skuldebrevet. Lånet har därför sagts upp till betalning.

A.F.. Global Energi var sommaren 1990 på obestånd och skyldigt att träda i likvidation, eftersom det egna kapitalet understeg hälften av det registrerade aktiekapitalet; en kontrollbalansräkning utvisande detta förhållande upprättades per d 31 okt 1990. Global Energi fick under sådana förhållanden inte ge ut konvertibla skuldebrev.

Under hösten 1990 vägrade Global Energis sedvanliga bankförbindelse, Sparbanken, att bevilja bolaget ytterligare lån. Sparbanken vägrade även att medverka till en finansiering av Global Energi genom upptagande av lån mot konvertibla skuldebrev. S-G.S. vände sig då i stället till sin barndomsvän H.A. och hans kollega O.L. hos S-E-Banken i Vaxholm. De vägrade emellertid att bevilja Global Energi kredit i S-E-Banken, eftersom de var väl medvetna om att bolaget inte var kreditvärdigt samt att bolaget tidigare var kund hos Sparbanken och inte fick låna där. S-G.S. och H.A. kom i stället överens om att (1) förmå anställda hos Global Energi att underteckna handlingar, som skulle ges sken av att de hade tagit upp lån i banken, samt (2) upprätta handlingar, som skulle få det att framstå som om de anställda därefter hade lånat ut pengarna till Global Energi mot erhållande av konvertibla skuldebrev utgivna av bolaget. Deras avsikt var emellertid aldrig att några konvertibla skuldebrev skulle ges ut. I stället skulle S-E-Banken genom deras förfarande direkt tillföra pengar till Global Energi.

Banken genom H.A. accepterade de icke existerande konvertibla skuldebreven som säkerhet för de blivande låntagarnas skulder till banken och tecknade ett avtal med Global Energi, där bolaget åtog sig att köpa tillbaka konvertiblerna, om låntagarna inte uppfyllde sina förpliktelser mot banken. H.A. upprättade därefter ett antal skuldebrev, bl a det som undertecknats av A.F., utan att de tilltänkta låntagarna hade ansökt om kredit hos banken. S-G.S. förmådde sedan som ombud för S-E-Banken 21 av de anställda i Global Energi, bland dem A.F., att underteckna skuldebreven och de i skuldebreven upptagna pantförskrivningarna av konvertibler, utgivna av Global Energi, samt kvittenser av lånebeloppen.

A.F. var inte kund hos S-E-Banken i Vaxholm och hade inte kontakt med någon tjänsteman där eller med någon annan företrädare för banken. Det skuldebrev hon undertecknade företeddes för henne av S-G.S., som inte hade fullmakt att företräda henne gentemot banken. Banken prövade inte hennes kreditvärdighet. Om en sådan prövning hade gjorts, skulle den ha visat att hon inte var kreditvärdig, eftersom hon hade låg inkomst, saknade förmögenhet och redan tidigare stod i skuld till banken.

S-G.S:s och H.A:s avsikt var att A.F. och övriga som undertecknade skuldebreven till banken aldrig skulle erhålla någon lånevaluta eller få någon möjlighet att förfoga över denna. A.F. och de andra kom - i enlighet med den uppgjorda planen - att helt styras av S-G.S. och H.A.. Genom att affären handlades enbart av dem lyckades de hindra de tilltänkta låntagarna/långivarna att få någon insyn och att få kännedom om de verkliga förhållandena. Hela affären var för A.F:s del genomförd inom ett dygn efter det att hon hade undertecknat det skuldebrev S-G.S. förelade henne och skuldebrevet - upprättat på S-E-Bankens formulär - var den enda handling hon såg.

Lånevalutan borde, enligt de regler som gäller för utbetalning av banklån, antingen ha betalats ut kontant till A.F. eller satts in på ett i hennes namn öppnat inlåningskonto. I det skuldebrev hon undertecknade angavs också uttryckligen att lånevalutan skulle sättas in på ett nyöppnat inlåningskonto. Så skedde emellertid inte. Beloppet överfördes inte heller, som banken har påstått, till Global Energi.

Banken har, om den för A.F:s räkning överfört pengar till Global Energi, varit skyldig att lämna redovisning för det uppdrag den sålunda utfört i egenskap av syssloman. Någon sådan redovisning har inte lämnats. A.F. har inte heller fått någon kvittens utvisande att Global Energi har mottagit några pengar från henne. Det enda som har skett är att S-E-Banken på uppdrag av Global Energi har överfört 1,8 milj kr till Första Sparbanken i Täby, som var Global Energis

huvudbankförbindelse. Därav följer inte att A.F. har fått någon lånevaluta. Det finns inte heller någonting som visar att de 100 000 kr hon skulle erhålla som lån av S-E-Banken har ingått i det överförda beloppet. Vad som faktiskt har skett är att Global Energi har fått ett lån direkt av SE-Banken samt att H.A., som olovligen förfogat över bankens pengar genom att låna ut dem till Global Energi, har fått det att se ut som om det var A.F. - och andra anställda hos bolaget - som lånat pengarna av banken och använt dem för att köpa konvertibler. Merparten av de medel Global Energi sålunda erhöll användes för att betala en skuld som bolaget hade till S-G.S:s sambo.

A.F. har visserligen undertecknat en handling med rubriken "Utbetalning av lån", vilken banken åberopar som kvittens av lånevalutan. Handlingen i fråga skall emellertid enligt den förtryckta texten föras med kvittens av låntagaren endast vid kontantutbetalning. Banken har inte påstått att beloppet betalats ut kontant till A.F.. Hennes underskrift på handlingen innefattar inte heller någon kvittens av en sådan utbetalning. Hon har undertecknat handlingen "in blanco". Därefter har H.A. låtit maskinstämpla denna och därigenom erhållit ett oriktigt kvitto på att A.F. kontant skulle ha erhållit lånevalutan.

Beslut om emission av konvertibla skuldebrev skall enligt 5 kap 3 § aktiebolagslagen fattas av bolagsstämman, om inte annat följer av 8 §, som ger styrelsen möjlighet att besluta om emission under förutsättning av bolagsstämmans godkännande, eller 9 §, som ger bolagsstämman möjlighet att bemyndiga styrelsen att fatta beslut om emission. Vidare skall ett beslut om emission av konvertibla skuldebrev anmälas till Patent- och registreringsverket för registrering. Av skuldebreven skall framgå det antal aktier de kan bytas ut mot.

Till S-E-Banken har, som säkerhet för A.F:s lån, överlämnats en av S-G.S. och J.J., också denne styrelseledamot i Global Energi, för bolaget undertecknad handling, betecknad konvertibelt skuldebrev, i vilken anges att "på bolagsstämma i Sjöingenjörsfirman Global Energi AB d 17 dec 1990 beslöts att anställda i bolaget skulle få teckna konvertibla skuldebrev som kan konverteras till aktier om tre år". Någon bolagsstämma där ett sådant beslut fattats har emellertid inte hållits. Global Energi har inte gett in något beslut om emission av konvertibla skuldebrev till Patent- och registreringsverket för registrering och konkursförvaltaren har vid genomgång av bolagets handlingar inte funnit några spår av att sådana skuldebrev har getts ut.

I den till S-E-Banken överlämnade handlingen sägs vidare att innehavaren av denna har erlagt 100 000 kr till Global Energi och skall erhålla ränta med diskontot plus fyra procent kvartalsvis i efterskott under löptiden samt att innehavaren äger rätt att efter tre år antingen återfå 100 000 kr eller låta bolaget behålla detta belopp i utbyte mot aktier motsvarande en procent av aktiekapitalet efter konverteringen. Då det inte anges hur stor del 100 000 kr utgör av det nominella aktiekapitalet, är det omöjligt att veta hur mycket en procent av aktiekapitalet är. Det är följaktligen fråga om ett vanligt skuldebrev och det är svårt att mot uppvisande av detta erhålla några aktier. Om Global Energi inte hade försatts i konkurs hade dock ränta kunnat erhållas och det hade varit möjligt för långgivaren att få sina pengar tillbaka.

Eftersom reglerna i aktiebolagslagen om utgivning av konvertibla skuldebrev inte har följts av Global Energi, har något konvertibellån eller några konvertibla skuldebrev aldrig funnits.

Banken var som syssloman för A.F. skyldig att se till att hon vid utbetalningen av lånevalutan fick en handling som verkligen var ett konvertibelt skuldebrev och som hade ett värde motsvarande i vart fall det nominella beloppet. Banken var dessutom, eftersom A.F. aldrig träffade någon tjänsteman hos banken och lånevalutan överfördes till Global Energi på uppdrag av bolaget och inte av henne, att anse som emittentbank. Vidare hade banken som ett villkor för att bevilja A.F. lån krävt att hon lämnade fullgod säkerhet. Det har därför även av denna anledning ålegat banken att kontrollera att den handling som erhöles vid utbetalning av lånevalutan verkligen var ett konvertibelt skuldebrev och att detta hade ett värde som säkerhet. A.F. hade under sådana förhållanden fog för att utgå från att banken skulle se till att en handling som verkligen var ett konvertibelt skuldebrev erhöles samtidigt som kreditbeloppet överfördes till Global Energi samt att detta skuldebrev hade ett värde som i vart fall motsvarade det nominella beloppet.

Som grunder för bestridandet åberopas sammanfattningsvis följande:

1. A.F. har inte fått någon försträckning av S-E-Banken och inte heller erhållit någon lånevaluta. Några pengar har aldrig avskilts för hennes räkning och några pengar kan då inte heller för hennes räkning ha förts över från S-E-Banken till Global Energi.

2. H.A. som företrädare för banken har svikligen förlett A.F. att underteckna i förväg ifyllda handlingar, bl a det av banken åberopade skuldebrevet. Därefter har han utan uppdrag från A.F. överfört lånevalutan till Global Energi i utbyte mot en värdelös "konvertibel" och därigenom berövat henne pengarna. Sveket har bestått i att H.A., som företrädare för banken, har förtigit

- att banken träffat avtal med S-G.S. om att lånevalutan skulle användas för "förvärv" av en värdelös, icke existerande konvertibel, dvs att banken i realiteten skulle betala beloppet till S-G.S.,

- att Global Energi redan sommaren 1990 var likvidationsskyldigt, eftersom det egna kapitalet understeg hälften av det registrerade aktiekapitalet, samt att en kontrollbalansräkning utvisande detta förhållande hade upprättats i oktober 1990,

- att några konvertibla skuldebrev inte hade utfärdats av Global Energi,

- att eventuella konvertibler utfärdade av, bolaget stred mot reglerna i aktiebolagslagen,

- att någon pantsättning i enlighet med vad som angetts i skuldebrevet aldrig skulle komma att ske, eftersom det inte fanns några konvertibler,

- att A.F. inte skulle ha rätt att förfoga över lånevalutan,

- att det i stället var H.A. som skulle förfoga över lånevalutan för förvärv av en värdelös konvertibel samt

- att A.F. inte skulle få någon redovisning av hur lånevalutan hade använts och inte skulle kunna få denna tillbaka.

A.F. har genom att S-E-Banken, företräd av H.A., tillställt henne det redan i förväg ifyllda skuldebrevet förmått att tro att de i skuldebrevet angivna konvertibla skuldebrev existerade och hade accepterats av banken som säkerhet för hennes lån. Hon har ingetts uppfattningen att hon undertecknade en intresseanmälan avseende ett eventuellt konvertibelt förlagslån och dess finansiering, att hon själv skulle få möjlighet att förfoga över lånevalutan och att - efter eget val - fatta beslut om utlåning av detta belopp mot erhållande av ett konvertibelt skuldebrev, att banken i så fall skulle ombesörja att hon erhöll ett av Global Energi utgivet konvertibelt skuldebrev med ett verkligt värde motsvarande det belopp hon lånat av banken samt att banken skulle acceptera konvertibeln som säkerhet för hennes lån. Någon försträckning från banken till A.F. har emellertid aldrig kommit till stånd, eftersom A.F. aldrig har fått lånevalutan och haft möjlighet att förfoga över den.

A.F. skulle inte ha undertecknat det av banken åberopade skuldebrevet, om hon hade känt till de av H.A. - och därmed av banken - förtigna omständigheterna.

På grund av det anförda har banken inte någon fordran mot A.F..

3. En avgörande förutsättning för att A.F. skulle ta lånet i S-E-Banken och därefter låna ut pengarna till Global Energi mot ett konvertibelt skuldebrev, som skulle pantsättas till säkerhet för hennes skuld till banken, var att det skuldebrev hon erhöll av Global Energi var ett konvertibelt skuldebrev samt att detta inte var värdelöst. Banken har känt till eller borde i vart fall ha känt till denna förutsättning och dess avgörande betydelse för A.F. samt att förutsättningen var felaktig. Genom att trots sin kännedom om förutsättningens oriktighet betala ut lånevalutan till det konkursmässiga Global Energi har banken vållat A.F. en ekonomisk skada som uppgår till minst det av henne lånade beloppet. Skadan har bestått i att den handling hon fick som vederlag för det överförda beloppet inte var något konvertibelt skuldebrev samt att den föregivna konvertibel redan från början var värdelös.

Den oriktiga förutsättningen har uppsåtligen eller av vårdslöshet framkallats av banken, som därför skall bära följderna av att förutsättningen har visat sig vara oriktig. A.F. har följaktligen en kvittningsgill motfordran på banken uppgående till minst det föregivna konvertibla skuldebrevets nominella belopp.

4. A.F. har gett banken uppdrag att låna ut de pengar hon lånat i banken till Global Energi i utbyte mot ett konvertibelt skuldebrev utgivet av bolaget. I bankens uppdrag låg att kontrollera att pengarna betalades ut endast i utbyte mot ett fullvärdigt konvertibelt skuldebrev, som också hade ett värde motsvarande det nominella beloppet. I vart fall innehöll avtalet mellan henne och banken en tyst överenskommelse om att en sådan kontroll skulle utföras. Banken har emellertid, uppsåtligen eller av grov vårdslöshet, brutit avtalet med A.F. och därigenom tillfogat henne en skada motsvarande minst det av henne lånade beloppet. Avtalsbrottet har bestått i att banken inte kontrollerade att det skuldebrev som överlämnades till banken och som pantsattes till säkerhet för lånet verkligen var ett konvertibelt skuldebrev och inte heller kontrollerade skuldebrevets värde genom att begära uppgifter från bolagets företrädare och från revisorerna om bolagets ekonomiska ställning. Banken är till följd av avtalsbrottet skyldig att ersätta A.F. den skada hon har vållats genom att hon som vederlag för utbetalningen till Global Energi har fått ett värdelöst skuldebrev. A.F. har följaktligen en kvittningsgill motfordran på banken uppgående till minst det av henne lånade beloppet.

5. Den i målet aktuella krediten är, som också anges i skuldebrevet, en kredit för konsumentens enskilda bruk. Enligt 5 § i den nu gällande konsumentkreditlagen (1992:830), som trädde i kraft den 1 januari 1993, skall en näringsidkare - t ex en bank - som i sin yrkesmässiga verksamhet lämnar en konsument kredit för enskilt bruk i sitt förhållande till konsumenten iaktta god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Denna bestämmelse utgör en kodifiering av vad som redan tidigare ansågs vara gällande rätt. Kraven på iakttagande av god kreditgivningssed och tillvaratagande av konsumentens intressen har således gällt även i förhållandet mellan S-E-Banken och A.F. och har bl a inneburit ett i konsumentens - A.F:s - intresse uppställt krav på banken att göra en seriös kreditprövning innan kredit lämnades. Har banken brutit i denna prövning kan det utgöra skal för jämkning av A.F:s betalningsansvar med stöd av 36 § avtalslagen.

A.F. anställdes hos Global Energi i mars 1990 med en lön på 10 500 kr/mån. Hon kom direkt från skolan och hade år 1989 haft en årsinkomst på 17 000 kr. Hennes make studerade och hon och maken levde båda på hennes inkomst. Redan i augusti 1990 hade hon av S-E-Banken fått ett tioårigt lån på 200 000 kr för förvärv av aktier i ett kanadensiskt bolag, som uppgavs driva brytning av guld i Kalifornien. Det lånet hade också utgjort ett led i en affär som erbjudits de anställda i Global Energi av S-G.S. och H.A.. Kostnaderna för "guldlånet" uppgick till ca 55 000 kr per år, en kostnad som A.F. med sin låga inkomst inte hade någon möjlighet att bära. Genom att trots det anförda erbjuda A.F. ytterligare en kredit på 100 000 kr har S-E-Banken, företrädd av H.A., förfarit grovt försumligt och så allvarligt brutit i sin kreditprövning att A.F. bör med stöd av 36 § avtalslagen helt befrias från betalningsskyldighet gentemot banken.

S-E-Banken. Global Energi var inte på obestånd sommaren 1990 och hade inte heller skulder som översteg tillgångarna i rörelsen. I vart fall kände inte S-E-Banken till detta och hade inte heller någon anledning att känna till eller misstänka att så var fallet, eftersom Global Energi inte var kund hos Banken. S-E-Banken kände inte heller till om Sparbanken hade vägrat att låna ut pengar till Global Energi.

Den omständigheten att A.F. inte haft någon direkt kontakt med banken saknar betydelse för hennes betalningsskyldighet, eftersom hon har undertecknat skuldebrevet. S k distanslån, där låntagaren inte har någon direkt kontakt med banken, är inte ovanliga. Det är inte heller någonting ovanligt att en företagare vill stärka företagets kreditvärdighet genom att tillskjuta pengar till detta.

H.A. och S-G.S. hindrade inte låntagarna att ta kontakt med banken utan samtliga låntagare var oförhindrade att göra det. Några av dem ringde också till banken.

A.F. var själv anställd hos Global Energi och hade således goda möjligheter att

undersöka bolagets ekonomiska ställning. Hon har genom att underteckna skuldebrevet och kvittensen av lånevalutan tydligt gett till känna att hon ville låna det i målet aktuella beloppet. Av den i skuldebrevet gjorda pantförskrivningen av konvertibla skuldebrev, utgivna av Global Energi, till ett nominellt belopp motsvarande lånevalutan framgår också att hon var införstådd med ändamålet med krediten.

S-G.S. var inte ombud för S-E-Banken utan uppträdde som företrädare för låntagarna, bland dem A.F., och han gav som ombud eller i vart fall som bud för henne bindande instruktioner om överföringen av pengarna. Under alla förhållanden har A.F. i efterhand godkänt både överföringen och köpet av det konvertibla skuldebrevet. Sålunda har hon bl a tagit upp konvertibeln och skulden till banken i sina självdeklarationer.

Banken medverkade inte till att ta fram några handlingar avseende utgivningen av konvertiblerna och bidrog inte heller med några råd och anvisningar vid utgivningen av dessa.

Eventuella avvikelser från interna bankregler i samband med utbetalningen av lånet saknar betydelse för A.F:s betalningsskyldighet, eftersom överföringen av lånebeloppet till Global Energi har skett i enlighet med hennes önskan.

Banken hade inget rådgivningsansvar utan A.F. hade själv att ta ställning till vilken nytta hon kunde ha av lånet. Banken var inte heller skyldig att kontrollera att reglerna om konvertibla skuldebrev var uppfyllda innan överföringen skedde eller att se till att A.F. fick ett fullvärdigt konvertibelt skuldebrev från Global Energi.

Även om det inte skulle anses visat att överföringen av beloppet 1,8 milj kr till Global Energi omfattade bl a A.F:s lånevaluta, berättigar detta inte till slutsatsen att A.F. inte har fått någon lånevaluta. Global Energi har utfärdat en till innehavaren ställd revers, betecknad konvertibelt skuldebrev, vilken försetts med påteckning att A.F. var innehavare av handlingen. Denna handling har överlämnats till banken och i enlighet med pantförskrivningen i det av A.F. undertecknade skuldebrevet förvarats av banken som säkerhet för hennes förpliktelser enligt skuldebrevet. Handlingen har undertecknats av behörig ställföreträdare för bolaget, vilket således gentemot A.F. har förbundit sig att betala reversbeloppet jämte i reversen angiven ränta. Global Energi har därigenom bekräftat att bolaget från A.F. mottagit ett belopp motsvarande hennes lånevaluta. Det saknar i sammanhanget betydelse att reversen är daterad två dagar före överföringen av beloppet 1,8 milj kr till Global Energi.

Global Energis revisorer medverkade vid utformningen av konvertibeln och det fanns ingen anledning för banken att tro annat än att denna var korrekt utformad. Om den skulle vara felaktigt utformad, med följd att konverteringsrätt saknats, har detta ingen betydelse för fordringsförhållandet mellan banken och A.F.. Handlingens egenskap av fordringsbevis kvarstår ändå och det är denna egenskap, inte konverteringsrätten, som i första hand har betydelse såväl för A.F:s rätt som för bedömningen av pantens värde vid pantsättningen. Fordringsförhållandet mellan banken och A.F. påverkas över huvud taget inte av pantens värde.

A.F. är - tillsammans med en rad andra konvertibelköpare - upptagen som oprioriterad borgenär i bouppteckningen i Global Energis konkurs. Vidare framgår av förvaltarberättelsen att konvertibelerbjudandet accepterats av 20 anställda och att bolaget därigenom tillförts totalt 2 milj kr.

Det av Global Energi utgivna skuldebrevet var inte värdelöst när A.F:s lån i banken togs upp. Banken har i vart fall inte känt till att så var fallet och skall under alla förhållanden inte stå risken för att A.F:s förutsättningar för att ta upp lånet slog fel. Det ingår inte i bankens kreditprövning att göra någon bedömning av risken i den transaktion låntagaren avser att göra med lånevalutan.

Bankens avtal med A.F. var ett kreditavtal och banken hade inga andra skyldigheter än vad som framgår av skuldebrevet. Om banken skulle anses ha brutit ett avtal med A.F., finns i vart fall ingen adekvat kausalitet mellan avtalsbrottet och A.F:s påstådda skada.

Banken har inte brustit i sin kreditprövning. Skulle banken trots allt anses ha

varit försumlig vid kreditprövningen, har denna försumlighet i vart fall inte varit av sådant kvalificerat slag att den kan medföra att A.F. helt eller delvis befrias från betalningsansvar gentemot banken.

A.F.. Varken Global Energi eller A.F. var tidigare kund hos S-E-Banken. På grund härav och då Global Energi garanterade betalningen av det lån A.F. tog hos banken, var banken skyldig att kontrollera att Global Energi hade möjlighet att betala.

Något skuldebrev med påskrift att A.F. var innehavare av handlingen har aldrig överlämnats till banken.

A.F. lämnade aldrig något uppdrag till S-E-Banken att överföra hennes lånevaluta till Global Energi och gav aldrig uttryck för någon vilja att så skulle ske. Hon har inte heller i efterhand godkänt någon överföring av lånevalutan till Global Energi.

Uppgifterna i den bouppteckning som upprättats i Global Energis konkurs grundar sig enbart på besked från J.J. och är inte vederhäftiga.

Banken har under alla förhållanden inte rätt till någon ränta på det fordrade beloppet, i vart fall inte för tiden fram till d 18 maj 1995, då banken första gången medgav att A.F:s lånevaluta inte hade satts in på något för henne öppnat inlåningskonto samt i stället uppgav att beloppet hade överförts till Global Energis konto hos Första Sparbanken i Täby.

A.F. och bankjuristen Krister B har hörts under sanningsförsäkringen. Som vittnen har hörts S-G.S., H.A. och O.L., bankdirektören H.N., år 1990 kontorschef vid Första Sparbankens kontor i Täby, auktoriserade revisorn A.R., som var revisor i Global Energi, bankjuristen P.W. och banktjänstemannen T.H., anställda hos S-E-Banken, samt TV-reportern X.X.. Därutöver har åberopats omfattande skriftlig bevisning.

Domskal. Avgörande för utgången i målet är i första hand om A.F. har fått någon lånevaluta. Om hon inte har fått det, skall S-E-Bankens talan redan på den grunden ogillas. I annat fall får prövas dels om banken på någon av de grunder som åberopats av henne har ådragit sig skadeståndsskyldighet som medför att hon skall gå fri från sin betalningsskyldighet, dels om banken har varit försumlig vid sin kreditprövning och om detta i så fall bör leda till att A.F. befrias från betalningsskyldighet. A.F:s påstående att hon blivit svikligen förledd att underteckna bl a det av banken åberopade skuldebrevet har inte någon självständig betydelse för utgången, eftersom rättsföljden av ett sådant svek är att vardera parten skall återbära vad den parten har mottagit, dvs för A.F:s del att hon skall återbetala den lånevaluta hon kan ha uppburit.

1. Frågan om A.F. har erhållit någon lånevaluta (grunderna i nr 1 och 2). A.F. har ostridigt undertecknat det skuldebrev banken har åberopat till stöd för sin talan. Skuldebrevet utgör ett s k prima facie-bevis om existensen av den betalningsförpliktelse som det ger uttryck för och kan i princip åberopas som självständig grund för en fullgörelsetalan (se Walin, Lagen om skuldebrev m m, s 17). A.F. har följaktligen bevisbördan för sitt påstående att hon inte har erhållit någon lånevaluta från banken och det krävs i princip att hon styrker denna invändning för att den skall leda till att bankens talan ogillas (Walin, a st; jfr NJA II 1936 s 15).

Av den skriftliga bevisningen i övrigt framgår bl a följande. S-E-Banken har d 21 dec 1990 överfört 1,8 milj kr till Global Energis konto hos Första Sparbanken i Täby. Överföringen har, enligt vad som antecknats på det i samband därmed upprättade kreditlegatet, skett på uppdrag av Global Energi. Som anledning till betalningen har angetts "konvertibler". I en balansrapport för Global Energi (då benämnt Sifage AB) per d 13 aug 1991 har upptagits bl a en skuld på 2,1 milj kr avseende konvertibler. I bouppteckningen i bolagets konkurs har upptagits skulder på 100 000 kr till 20 privatpersoner, bland dem A.F.. Enligt en kontokurant avseende det i målet aktuella lånet, daterad d 17 mars 1993 samt undertecknad av T.H. och K.S., har lånevalutan d 21 dec 1990 utbetalats för köp av konvertibelt skuldebrev.

T.H. har i sitt vittnesmål uppgett att han inte granskat underlaget för kontokuranten och inte vet var uppgiften om utbetalning för köp av konvertibler kommit från, men att K.S. som upprättat handlingen med största sannolikhet

har utgått från de rörelser som fanns bokförda på lånet i lånereskontran.

H.A. har uppgett bl a följande. Sedan banken hade fått in skuldebrev avseende "konvertibellånen" samt uttagsallegat undertecknade av låntagarna, ringde han till ekonomichefen T.G. hos Global Energi och frågade vad han skulle göra med pengarna. Han fick då ett kontonummer av T.G. och förde över pengarna dit samt belastade låntagarnas lånekonton. Det möter inget hinder att förfara på detta sätt, sedan kunden kvitterat sina pengar på utbetalningsallegatet. A.F:s lånevaluta ingick i det belopp som fördes över till Global Energi. Han uppfattade saken så att A.F. hade tagit lånet för att köpa ett konvertibelt skuldebrev och att han hade uppdrag av henne att överföra

pengarna till Global Energi. Det enda "kvitto" A.F. kan tänkas ha fått på överföringen är själva konvertibeln. Banken brukar skicka kopior på alla handlingar som läggs in i låneakten till kunden.

Av A.F:s egna uppgifter framgår att hennes avsikt, när hon undertecknade skuldebrevet till banken, var att använda lånevalutan för "förvärv" av ett konvertibelt skuldebrev från Global Energi. Konvertibeln har också i det av A.F. undertecknade skuldebrevet pantförskrivits till S-E-Banken. Det måste vid sådant förhållande ha stått klart för henne att lånevalutan skulle betalas ut först sedan banken hade erhållit det av Global Energi utfärdade skuldebrevet som pant och att hon inte skulle kunna använda lånevalutan för något annat ändamål än för utlåning till Global Energi.

Banken har - i original - företett och åberopat ett av Global Energi utfärdat skuldebrev på 100 000 kr jämte ränta, i rubriken betecknat "Konvertibelt skuldebrev", med handskriven påteckning att handlingen innehas av A.F.. Handlingen har enligt banken överlämnats av Global Energi och arkivlagts i låneakten avseende A.F:s "konvertibellån".

A.F. har med hänsyn till det anförda inte styrkt sin invändning att hon inte har erhållit någon lånevaluta. Banken får tvärtom anses ha visat att lånevalutan för hennes räkning och med hennes samtycke överförts till Global Energi i utbyte mot ett av bolaget utfärdat skuldebrev på 100 000 kr jämte ränta.

2. Frågan om banken har ådragit sig skadeståndsskyldighet mot A.F. (grunderna nr 3 och 4).

En bank har vid beviljande av kredit inte någon principiell skyldighet att pröva det lämpliga i hur låntagaren avser att använda pengarna. Vid kreditgivning till en konsument torde banken dock vara skyldig att avråda kunden från att ingå kreditavtalet, om det med hänsyn till vad som är känt för banken står klart att den tilltänkta krediten inte kommer att vara till nytta för kunden (jfr Eriksson/Lambertz, Konsumentkreditlagen, s 89). Det är emellertid till slut låntagaren själv som måste besluta om han vill ingå kreditavtalet och banken har - bortsett från fall där den åtagit sig att lämna rådgivning åt kunden - inte någon skyldighet att för kundens räkning undersöka samt närmare bedöma riskerna och/eller möjligheterna till avkastning vid en viss användning av pengarna.

Banken har i förevarande fall, enligt vad som framgår av utredningen, inte haft någon direkt kontakt med A.F. eller övriga kredittagare eller på annat sätt lämnat råd rörande användningen av de lånade pengarna. Någon skyldighet för banken att undersöka och ta ställning till eventuella risker som på grund av bolagets ekonomiska ställning kunde vara förenade med kredittagarnas utlåning av kreditbeloppen till Global Energi har följaktligen inte förelegat.

Emellertid har banken vid utbetalningen av lånevalutan till Global Energi, även om det inte funnits något uttryckligt uppdrag från A.F., handlat som företrädare för henne och för hennes räkning tagit emot det av bolaget utfärdade skuldebrevet. Det får därför anses ha ålegat banken att kontrollera att skuldebrevet, såvitt framgick av detta, gav A.F. de anspråk på betalning och rätt till konvertering som var en förutsättning för hennes försträckning till bolaget. Vidare får banken i sin egenskap av företrädare för A.F. anses ha varit skyldig att avvakta med överföringen av lånevalutan till Global Energi och informera henne, om det var känt för banken att Global Energi inte skulle kunna återbetala de försträckta medlen eller om banken hade kännedom om omständigheter som gav anledning att anta att så var fallet.

Det av Global Energi till A.F. utgivna skuldebrevet, vilket är daterat d 19 dec 1990 och undertecknat av behöriga ställföreträdare för bolaget, innehåller förutom rubrik, datering och underskrifter följande text.

"På bolagsstämma i Sjöingenjörsfirman Global Energi AB org.nr. 556297-8295 d 17 dec 1990, beslöts att anställda i bolaget skulle få teckna konvertibla skuldebrev som kan konverteras till aktier om tre år.

Innehavaren av detta konvertibla skuldebrev har denna dag erlagt etthundratusenkronor (100 000:-) till bolaget och erhåller ränta med diskonto +4 % kvartalsvis i efterskott under löptiden som är tre år från denna dag.

Innehavaren äger rätt att tre år från denna dag (ej tidigare eller senare) antingen återfå etthundratusenkronor eller låta bolaget behålla detta belopp mot utbyte till aktier som motsvarar en procent (1 %) av aktiekapitalet efter konverteringen.

Detta skuldebrev kan endast överlåtas till annan anställd under innehavstiden."

Konvertibla skuldebrev skall enligt 5 kap 1 § aktiebolagslagen ställas till innehavaren eller till viss man eller order. Skuldebrevet skall alltså vara ett löpande skuldebrev enligt den definition som ges i 11 § 1 st skuldebrevslagen. Anledningen till detta är att konvertibla skuldebrev typiskt sett skall kunna vara föremål för omsättning på kapitalmarknaden samt att de lätt skall kunna bytas ut mot aktier i det utgivande bolaget. Skulle ett skuldebrev som inte är löpande förses med en konverteringsklausul, blir skuldebrevet trots detta inte underkastat reglerna om konvertibla skuldebrev. Det bolag som utfärdat skuldebrevet är följaktligen inte skyldigt att genomföra den för det utlovade utbytet nödvändiga kapitalökningen. (Se prop 1973:93 s 96.)

Kravet att ett konvertibelt skuldebrev skall vara löpande medför vidare att det måste framgå av skuldebrevet vilken rätt som enligt emissionsvillkoren tillkommer skuldebrevets innehavare, dvs inte bara fordringens belopp, räntefot och amorteringsvillkor utan också tid och villkor för utbyte av skuldebrevet mot aktier (ib). Det centrala villkoret för utbyte är den kurs efter vilken utbyte (konvertering) skall ske, dvs vilket fordringsbelopp som ger rätt till en ny aktie.

Den av Global Energi utfärdade, som konvertibelt skuldebrev betecknade handlingen uppfyller, till följd av den begränsade möjligheten till

överlåtelse, inte kravet att ett sådant skuldebrev skall vara ett löpande skuldebrev. Konverteringsklausulen i skuldebrevet ger inte heller upplysning om vilket fordringsbelopp som ger rätt till en ny aktie. Klausulen innehåller endast att innehavaren av skuldebrevet äger rätt att byta ut detta mot aktier motsvarande en procent av aktiekapitalet efter konverteringen. Hur stort aktiekapitalet efter konverteringen kunde komma att bli berodde emellertid på i vilken omfattning konverteringsrätten utnyttjades.

Det kan med hänsyn till det anförda redan vid en sådan formell granskning av det till A.F. utgivna skuldebrevet som banken får anses ha varit skyldig att göra konstateras att handlingen inte utgör ett konvertibelt skuldebrev enligt 5 kap aktiebolagslagen och följaktligen inte är förenad med någon rätt till konvertering.

Avsaknaden av konverteringsrätt har emellertid inte inneburit någon skada för A.F.. Konverteringsrätten skulle bara, om den funnits, ha gett henne möjlighet att utöver räntan på sin försträckning även få del av en eventuell värdestegring på aktierna i bolaget. Skuldebrevet har, oberoende av konverteringsklausulen, innefattat en i behörig ordning undertecknad utfästelse av Global Energi att till A.F. återbetala det belopp hon försträckt bolaget jämte ränta. Det är först bolagets oförmåga att infria denna utfästelse som har lett till skada för A.F..

Frågan blir då om banken har känt till eller haft anledning att anta att Global Energi inte skulle kunna erlagga betalning enligt skuldebrevet och därför borde ha avvaktat med utbetalningen av A.F:s lånevaluta till bolaget.

Förvaltaren i Global Energis konkurs har i förvaltarberättelsen, som åberopats av A.F., anfört att det fanns skäl att anta att bolaget hade kommit på obestånd senast i februari eller mars 1991. Vidare anføres i förvaltarberättelsen bl a följande.

"Enligt erhållet räkenskapsmaterial var bolaget likvidationspliktigt i juni 1990. Enligt den kontrollbalansräkning som upprättades per d 31 okt 1990 ... skall emellertid bolagets aktiekapital ha varit intakt. Helt avgörande för denna slutsats är emellertid att bolagets patent ansetts ha ett betydligt högre marknadsvärde än bokfört värde. Denna slutsats måste dock starkt ifrågasättas särskilt med hänsyn till vad som framkommit i konkursutredningen, dvs att värdet på patentet varit helt beroende av J.J:s medverkan samt att bolaget försökt finna intressenter till patenterna utan att lyckas."

A.R., H.N. och H.A. har å andra sidan i sina vittnesmål uppgett bl a följande.

A.R.: Global Energi hade per d 30 april 1990 ett negativt rörelseresultat. Underskottet uppgick till ca 700 000 kr, vilket dock mer än väl vägdes upp av intäkten från försäljning av ett markområde. För räkenskapsåret 1990/1991 fanns en budget, som var planerad att visa ett negativt resultat till och med december 1990 men som skulle sluta med ett överskott. Per d 31 okt 1990 var rörelseresultatet minus 1,2 milj kr, vilket var ca 0,5 milj kr bättre än planerat.

H.N.: Global Energi hade våren 1990 expanderat kraftigt, vilket varit betungande på kostnadssidan. Dessutom hade likvida medel använts till förvärv av "guldaktierna", en rörelsefrämmande verksamhet. När sedan tanken kom upp att Global Energi skulle erbjuda de anställda att förvärva konvertibla skuldebrev utgivna av bolaget, något som dels skulle ge bolaget likvida medel, dels knyta de anställda fastare till bolaget, kändes detta inte helt fel. Det var även uppe till diskussion att Global Energi skulle låna pengar i Sparbanken. Bolaget fick inte ett direkt nej på denna förfrågan, men då ville man från bankens sida att bolaget först skulle avveckla sitt innehav av "guldaktier". Det är dock möjligt att banken hade ställt sig välvillig till att ge Global Energi ytterligare kredit, om innehavet av "guldaktierna" inte hade gått att avveckla. Bolagets expansion och framtidsplaner var kända för honom och verkade vara sunda.

H.A.: Global Energi var inte kund i S-E-Banken. Det var de enskilda låntagarna som skulle bli kunder. Han tittade dock på ett bokslut för bolaget innan krediterna beviljades, men han minns inte om rörelseresultatet enligt bokslutet var positivt eller negativt. Han fick också ta del av en prognos för tre eller fem år framåt, enligt vilken rörelsen skulle komma att gå bra. När han talade med T.G., "flaggade" denne inte för några problem.

Med hänsyn till de uppgifter som sålunda lämnats är det inte mot bankens bestridande visat att banken vid utbetalningen av A.F:s lånevaluta till Global Energi känt till eller haft anledning att anta att bolagets ekonomiska ställning var sådan att bolaget inte skulle kunna återbetala det av A.F. försträckta beloppet.

Eftersom banken alltså inte har ådragit sig skadeståndsskyldighet mot A.F., kan hon inte heller på denna grund gå fri från betalningsskyldighet.

3. Frågan om banken har varit försumlig vid sin kreditprövning och om detta i så fall bör leda till att A.F. befrias från betalningsskyldighet för det erhållna lånet (grund nr 5).

Enligt 5 § i den nu gällande konsumentkreditlagen (1992:830), vilken trädde i kraft d 1 jan 1993, dvs efter det att den i målet aktuella krediten till A.F. lämnades, skall en näringsidkare vid kreditgivning till konsument iakttä god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Denna bestämmelse har för bankernas del inte inneburit någon saklig ändring i förhållande till de allmänna krav på "god sed" som institutet under finansinspektionens tillsyn redan tidigare måste uppfylla (jfr prop 1991/92:83 s 33). Kravet på iakttagande av god kreditgivningssed innebär bl a att kreditgivaren, om krediten inte är ringa, normalt måste göra en seriös kreditprövning innan kredit lämnas. Bestämmelsen i fråga är osanktionerad. Att en kreditgivare har brutit mot god kreditgivningssed kan dock få betydelse bl a vid tillämpningen av 36 § avtalslagen. (Prop s 107 f).

I förarbetena till den nya konsumentkreditlagen berördes även frågan om införande av en särskild regel med krav på kreditprövning, vilken i det till lagrådet remitterade förslaget innehöll bl a följande (10 § 4 st).

"Underlåter näringsidkaren att göra kreditprövning när det skall ske eller gör han en bristfällig sådan prövning, kan fordringen jämkas efter vad som är skäligt, om det står klart att en tillfredsställande kreditprövning borde ha föranlett kreditgivaren att inte bevilja krediten. Därvid får även andra avtalsvillkor jämkas, om det är lämpligt."

Lagrådet ansåg emellertid att övervägande skäl talade emot att en jämningsregel av detta innehåll togs upp i lagen, eftersom regeln kunde befaras vålla avsevärda problem i den praktiska tillämpningen och dessutom kunde få negativa effekter i olika hänseenden, t ex i form av illojala utnyttjanden (prop s 210 f). Föredragande departementschefen instämde i denna kritik och kom vidare till slutsatsen att det över huvud taget inte borde införas någon särskild regel om kreditprövning i konsumentkreditlagen. I det sammanhanget anförde departementschefen bl a att det ligger i kreditgivarnas eget intresse att göra en i förhållande till omständigheterna i det enskilda fallet lämplig kreditprövning, inte minst i syfte att undvika framtida kreditförluster, samt att det enligt hennes mening måste anses stå i strid med god kreditgivningssed att avstå från varje form av kreditprövning (prop s 35).

Frågan om en kredittagare kan bli fri från sin betalningsskyldighet därför att kreditgivaren har försummat sina skyldigheter i fråga om kreditprövningen har därefter behandlats bl a av Jan Kleineman i artiklarna "Kreditgivaransvaret - professionsansvar under utveckling" (JT 199394 s 172 ff, särskilt s 181 f) och "Sanktionsmedel mot vårdslösa banker och andra professionella kreditgivare" (JT 1994-95 s 234 ff, särskilt s 239 ff) samt i Eriksson/Lambertz, Konsumentkrediter, s 90.

Jan Kleineman har i den senare av hans nämnda artiklar uttalat stark tveksamhet till det lämpliga i att med stöd av 36 § avtalslagen jämka bort beviljade krediter samt framhållit - bl a - att en sådan rättstillämpning "med stor sannolikhet (leder) till en ovillighet att bevilja krediter till grupper som visserligen inte tillhör samhällets starkare men som trots detta kanske är berättigade att åtnjuta den relativt billiga kredit som t ex banklån är i förhållande till avbetalningsköpet". Vidare har han framhållit (JT 1994-95 s 242) att det förefaller rimligare att sanera privatpersoners ekonomi med stöd av skuldsaneringslagen än att lägga en vårdslöshet hos kreditgivaren till grund för en straffliknande sanktion. Eriksson/Lambertz har å andra sidan i sin lagkommentar, utgiven år 1993, gett uttryck för uppfattningen att det inte sällan torde kunna framstå som lämpligt att med stöd av 36 § avtalslagen jämka en konsuments betalningsskyldighet, om underlåten kreditprövning har lett till att kredit beviljats trots att förutsättningar för att kredittagaren skulle kunna klara de åtaganden som kreditavtalet innebar för honom saknades.

HD har numera i rättsfallet NJA 1996 s 3 slagit fast bl a att om en bank vid kreditgivning har försummat sina skyldigheter i fråga om kreditprövningen, kan detta endast i undantagsfall föranleda att låntagaren blir fri från sin betalningsskyldighet för lånet samt att sådan befrielse i så fall närmast kan grundas på 36 § avtalslagen.

Mot bakgrund av det anförda gör TR:n följande överväganden. Visserligen har H.A. uppgett att banken, sedan S-G.S. hade presenterat sin ide för honom, fick in låneansökningar från de anställda, men han har inte påstått att banken fick någon ansökan från just A.F.. Banken har inte heller åberopat någon skriftlig bevisning till styrkande av att hon ansökt om lån, trots att hon redan på ett tidigt stadium av målets handläggning bestritt att hon gjort detta och trots att en eventuell låneansökan från henne måste ha varit lätt att återfinna.

A.F. har å andra sidan under sanningsförsäkran bekräftat sin sakframställningsvis lämnade uppgift att hon inte hade ansökt om något lån samt vidare uppgett bl a följande. I december 1990 fick de anställda hos Global Energi i sina postfack ett meddelande med rubriken "Julklappar, julklappar, julklappar", i vilket de erbjöds att gå in som delägare i bolaget. Hon var emellertid inte intresserad av detta och deltog därför inte i det informationsmöte som anordnades av bolaget. Nästa gång hon hörde talas om saken var en morgon - klockan kvart i sju - när hon satt på kontoret och drack kaffe tillsammans med andra anställda. Då kom S-G.S. och "lade fram" lånehandlingar från S-E-Banken. Även hon fick, helt oförberedd, en sådan och lät sig som nyanställd övertalas av S-G.S. att skriva på den.

I målet är med hänsyn till det anförda inte visat annat än att A.F., utan någon föregående låneansökan, förelagts ett av banken upprättat skuldebrev och låtit sig övertalas av S-G.S. att skriva under detta. Det ligger vid sådant förhållande närmare till hands att låta en försumlig kreditprövning från bankens sida leda till att A.F. med stöd av 36 § avtalslagen befrias från betalningsskyldighet för det erhållna lånet än om hon själv hade ansökt om och beviljats ett lån för t ex finansiering av ett bilköp eller inköp av kapitalvaror till bostaden.

Den i målet aktuella krediten till A.F. var enligt banken en del av ett allmänt upplägg, som gick ut på att de anställda i Global Energi fick låna pengar av banken för förvärv av konvertibla skuldebrev utgivna av bolaget. Bakgrunden till att de anställda erbjöds att förvärva konvertibler var, enligt vad som har kommit fram genom vittnesförhören med S-G.S., A.R. och H.N., att Global Energis verksamhet under hela år 1990 hade visat underskott samt att bolaget bl a till följd härav saknade likvida medel och behövde ytterligare kapital.

Banken har, som framgått av det förut anförda, vid kreditgivningen till de anställda i Global Energi, bland dem A.F., varit skyldig att göra en seriös kreditprövning. Det innebär att banken har haft att undersöka och ta ställning till om kredittagarna hade ekonomiska förutsättningar att klara den beviljade krediten. Banken har, som saken uttrycks i den främst till skydd för insättarnas medel uppställda regeln i 2 kap 13 bankrörelselagen, haft att pröva om låntagarna på goda grunder kunde förväntas fullgöra sina låneförbindelser.

De uppgifter A.F. sakframställningsvis lämnat om sina ekonomiska förhållanden i december 1990 har inte ifrågasatts av banken och har dessutom bekräftats av henne under sanningsförsäkringen. Uppgifterna får därför godtas och läggas till grund för bedömningen i målet.

Det måste vid en seriös kreditprövning ha framstått som uppenbart att A.F., som hade en inkomst uppgående till endast 10 500 kr/mån på vilken hon och hennes studerande make skulle leva och som redan hade ett lån i S-E-Banken på 200 000 kr, inte hade någon möjlighet att av egna medel betala ens räntorna på ett nytt lån på ytterligare 100 000 kr. An mer uppenbart måste ha varit att A.F. inte skulle ha någon möjlighet att till banken återbetala det lånade kapitalbeloppet på 100 000 kr, om de pengar hon lånade ut till Global Energi gick förlorade. O.L., som år 1990 i egenskap av kontorschef ingick i kredit kommittén på bankens Vaxholmskontor, har också i sitt vittnesmål uppgett - bl a - att han troligen inte skulle ha lånat ut 100 000 kr till en kredittagare som var 20 år gammal, hade en inkomst på ca 10 000 kr/mån och redan hade lånat 200 000 kr i banken.

I denna situation har banken haft särskild anledning att undersöka om Global Energi kunde förväntas fullgöra sin betalningsskyldighet mot A.F.. Svaret på den frågan har varit av väsentlig betydelse för bedömningen av hennes möjligheter att fullgöra sin betalningsskyldighet gentemot banken.

I målet är visserligen, som förut anförts, inte visat att banken känt till eller haft anledning att anta att Global Energis ekonomiska ställning var sådan att bolaget inte skulle kunna återbetala det av A.F. försträckta beloppet. H.A. har emellertid enligt egen uppgift i samband med att de aktuella krediterna diskuterades med S-G.S. tagit del av bl a ett bokslut för bolaget samt en prognos för verksamheten under de närmast följande tre eller fem åren. Han kan därför, trots att han vid huvudförhandlingen sagt sig inte ha något minne av hur Global Energis likviditet såg ut, inte ha varit omedveten om att bolaget hade likviditetsproblem och var i behov av riskvilligt kapital.

H.A. - och övriga berörda befattningshavare hos banken - har inte haft tillgång till något emissionsprospekt. Inte heller var någon företrädare för banken närvarande vid det informationsmöte som anordnades av Global Energi. Som underlag för bedömningen av bolagets förmåga att fullgöra sina förpliktelser mot dem som förvärvade konvertibler fanns enligt H.A. endast det bokslut och den prognos han hade fått del av samt uppgifter inhämtade genom samtal med T.G..

Det knapphändiga underlag som sålunda funnits för bankens bedömning av Global Energis ekonomiska ställning och utveckling kan, särskilt med hänsyn till vad som måste ha varit känt om bolagets för tillfället svaga likviditet, inte anses ha varit tillräckligt för att banken skulle vara berättigad att vid sin

kreditprövning utgå från att Global Energi skulle kunna fullgöra sina betalningsåtaganden mot dem som förvärvade konvertibler av bolaget. Banken har således underlåtit att göra den undersökning som med hänsyn till omständigheterna varit påkallad. Om en sådan undersökning gjorts, skulle banken ha fått kännedom om bl a de förut nämnda förhållanden som konkursförvaltaren redovisat i sin förvaltarberättelse. Banken skulle därmed ha förstått att det fanns en uppenbar risk för att A.F. inte skulle kunna återbetala ett eventuellt lån.

Bankens kreditprövning - i den mån någon sådan alls har skett - kan under angivna förhållanden inte anses ha stått i överensstämmelse med god kreditgivningssed. Det står tvärtom, enligt TR:ns bedömning, klart att om banken hade gjort en seriös kreditprövning skulle lånet till A.F. aldrig ha lämnats. Bankens försumlighet måste bedömas som kvalificerad.

A.F:s fall får vid en sammanvägd bedömning av bankens kvalificerade försumlighet vid kreditprövningen samt omständigheterna vid kreditavtalets tillkomst anses utgöra ett sådant undantagsfall som HD:s uttalande i rättsfallet NJA 1996 s 3 tar sikte på. Villkoret om återbetalningsskyldighet bör i den föreliggande situationen med stöd av 36 § avtalslagen såsom oskäligt lämnas utan avseende. Bankens talan skall helt ogillas.

Domslut. S-E-Bankens talan ogillas.

S-E-Banken överklagade i Svea HovR och yrkade i själva saken att HovR:n skulle förplikta A.F. att till banken betala dels 100 000 kr, jämte ränta därpå under tiden d 20 mars 1992 till d 6 nov samma år efter den räntesats som banken vid varje tidpunkt tillämpar för krediter av ifrågavarande slag samt, för tiden därefter, efter samma räntesats med tillägg för en procentenhet, dels ersättning för inkassokostnader med 130 kr.

A.F. bestred ändringsyrkandet.

HovR:n (hovrättslagmannen Löfmarck, hovrättsråden Palmcrantz, referent, och Korfitsen samt tf hovrättsassessorn Lindblom) anförde i dom d 26 juni 1998, såvitt avsåg själva saken: HovR:ns domskäl. Banken har åberopat samma grunder och omständigheter till stöd för sin talan som vid TR:n.

A.F. har i HovR:n som grund för sitt bestridande av bankens talan frånfallit påståendet att hon av företrädare för banken blivit svikligen förledd att underteckna i förväg ifyllda handlingar, bl a det åberopade skuldebrevet---. I övrigt har hon vidhållit de grunder och omständigheter som angivits i TR:ns dom, dock att hon inte längre gjort gällande att banken uppsåtligt brutit avtalet med henne, innebärande en skyldighet för banken att kontrollera att lånebeloppet betalades ut endast i utbyte mot ett fullvärdigt konvertibelt skuldebrev, som också hade ett värde motsvarande det nominella beloppet. Hon har i HovR:n vitsordat även ränteyrkandet.

I HovR:n har A.F. ånyo hörts under sanningsförsäkran. Förnyade vittnesförhör har hållits med H.A., O.L., A.R., H.N. och S-G.S.. Vittnesförhöret med X.X. har återgivits genom banduppspelning. Som nytt vittne har på A.F:s begäran hörts K.S.. Samma skriftliga bevisning som vid TR:n har åberopats även i HovR:n.

HovR:n gör följande bedömning.

HovR:n instämmer i TR:ns bedömning att A.F. inte styrkt sin invändning att hon inte erhållit någon lånevaluta och inte heller mot bankens bestridande visat att banken varit försumlig i sådan grad att banken blivit skadeståndsskyldig mot A.F..

När det gäller att pröva om banken varit försumlig vid sin kreditprövning konstaterar HovR:n att de omhörda personerna lämnat i huvudsak samma uppgifter som vid TR:n enligt vad som antecknats i dess dom. Av utredningen framgår alltså att A.F. övertalats att skriva på det ifrågavarande skuldebrevet utan att hon dessförinnan tagit del av någon information om lånet, och att hon inte heller själv givit in någon låneansökan. Banken synes inte ha gjort någon som helst kreditprövning utan nöjt sig med en uppgift från UC (Upplysningscentralen) att det inte fanns några betalningsanmärkningar mot A.F.. Banken har även underlåtit att pröva värdet av det konvertibla skuldebrevet och att tillse att detta uppfyllde de krav som enligt

aktiebolagslagen gäller för konvertibla skuldebrev. Som TR:n konstaterat framstår det som uppenbart att banken, om den gjort en seriös kreditprövning, med hänsyn till A.F:s inkomstförhållanden och tidigare skuldsättning inte skulle ha beviljat den aktuella krediten.

Bankens försumlighet i detta fall får, som TR:n funnit, anses vara så kvalificerad att A.F:s återbetalningsskyldighet för lånet med stöd av 36 § avtalslagen helt bör bortfalla.

HovR:ns domslut. HovR:n fastställde TR:ns domslut.

S-E-Banken (ombud advokaten L.Z.) överklagade och yrkade i själva saken bifall till sin talan i HovR:n.

A.F. (ombud advokaten B.M.) bestred ändring. Målet avgjordes efter huvudförhandling.

HD (JustR:n Magnusson, Svensson, Danelius, Thorsson och Blomstrand, referent) beslöt följande dom: Domskäl. Banken har åberopat samma grunder och omständigheter som i HovR:n.

A.F. har bestritt betalningsskyldighet och därvid gjort gällande dels att hon har en kvittningsskilling motfordran på banken som motsvarar minst bankens fordran på henne, dels att omständigheterna är sådana att hon skall befrias från sin betalningsskyldighet mot banken med stöd av 36 § avtalslagen (1915:218). Hon har anfört följande till utveckling av grunderna för bestridandet.

A.F. uppdrog åt banken att låna ut de pengar som hon hade lånat av banken till Global Energi AB mot ett konvertibelt skuldebrev utgivet av bolaget. I uppdraget låg att banken skulle kontrollera att pengarna betalades ut endast i utbyte mot ett fullvärdigt konvertibelt skuldebrev som också hade ett värde motsvarande det nominella beloppet. I vart fall innehöll avtalet mellan henne och banken en tyst överenskommelse om att en sådan kontroll skulle ske. Banken bröt emellertid av vårdslöshet mot avtalet med A.F. och tillfogade henne därigenom en skada motsvarande minst det belopp som hon hade lånat. Avtalsbrottet bestod i dels att banken inte kontrollerade att det skuldebrev som Global Energi överlämnade till banken och som pantsattes till säkerhet för hennes lån till banken verkligen var ett konvertibelt skuldebrev, dels att banken inte heller kontrollerade skuldebrevets värde genom att inhämta uppgifter om bolagets ekonomiska ställning från bolagets företrädare och revisorer. Banken är till följd av avtalsbrottet skyldig att ersätta A.F. för den skada som vållades henne genom att hon fick ett värdelöst skuldebrev som vederlag för utbetalningen till Global Energi. - Den i målet aktuella krediten är en kredit för en konsumentens enskilda bruk. Därav följde bl a ett i A.F:s intresse uppställt krav på banken att göra en seriös kreditprövning innan krediten lämnades. En brist i denna prövning kan utgöra skäl för jämkning av A.F:s betalningsansvar med stöd av 36 § avtalslagen. Följande omständigheter bör därvid beaktas särskilt. A.F. hade en låg inkomst, 10 500 kr i månaden. Hon hade redan ett lån i banken om 200 000 kr. Hon hade endast små insatser i handel med aktier och konvertibler. Hon undertecknade inte någon låneansökan. Banken brast i sin kreditgivning genom att trots dessa omständigheter bevilja A.F. ett lån som hon inte måktade med.

Som TR:n har funnit hade banken inte åtagit sig gentemot A.F. att undersöka Global Energis ekonomiska förhållanden och att ta ställning till om en kredit till bolaget var tillräddig. Banken har således inte haft någon avtalsgrundad plikt att kontrollera att bolaget hade förmåga att fullgöra sina skyldigheter enligt skuldebrevet. Inte heller kan banken anses ha varit förpliktad gentemot A.F. att i hennes intresse kontrollera att skuldebrevet uppfyllde de särskilda krav som ställs på ett konvertibelt skuldebrev.

Det anförda innebär att banken inte har begått något avtalsbrott mot A.F. och att banken därmed inte heller har ådragit sig någon skadeståndsskyldighet. A.F:s kvittningsinvändning kan således inte bifallas.

I 5 § konsumentkreditlagen (1992:830) föreskrivs att en näringsidkare i sitt förhållande till en konsument skall iaktta god kreditgivningssed och därvid ta till vara konsumentens intressen med tillbörlig omsorg. Bestämmelsen är osanktionerad. Att en kreditgivare har brutit mot god kreditgivningssed kan dock enligt motiven få betydelse vid tillämpningen av t ex 36 § avtalslagen (se

prop 1991/92:83 s 108). I motiven (a prop s 107) framhålls också att det, när det rör sig om en kredit som kan antas ha betydelse för kundens ekonomi, får anses strida mot god kreditgivningssed att avstå från kreditprövning, om inte kreditgivaren har särskild anledning att utgå från att konsumenten har utrymme i sin ekonomi för det nya åtagandet. Konsumentkreditlagen trädde i kraft d 1 jan 1993. Vad som föreskrivs i 5 § får emellertid anses vara ett uttryck för principer som gällde redan före ikraftträdandet.

HD har i rättsfallet NJA 1996 s 3 uttalat att kreditprövningen har till främsta syfte att utreda, om låntagaren har förmåga att uppfylla villkoren i kreditavtalet och utrymme i sin ekonomi för kreditåtagandet; något annat kan inte anses följa av 5 § konsumentkreditlagen. Om en bank har försummat sina skyldigheter i fråga om kreditprövningen, kan detta emellertid, enligt HD:s uttalande, endast i undantagsfall föranleda att låntagaren blir fri från sin betalningsskyldighet för lånet. Sådan befrielse kan i så fall närmast grundas på 36 § avtalslagen.

Frågan om det föreligger ett undantagsfall där låntagaren skall gå fri från betalningsskyldighet bör bedömas med utgångspunkt i att en lånesökande normalt är väl insatt i sina egna ekonomiska förhållanden och själv kan bedöma om han eller hon har förutsättningar att klara det tilltänkta kreditåtagandet. Vidare är det lånesökanden som själv bestämmer hur han eller hon vill använda sina ekonomiska resurser och vilka ekonomiska risker lånesökanden vill ta. Som HD också uttalade i det nämnda rättsfallet kan det inte anses föreligga någon principiell skyldighet för en bank att pröva det lämpliga i hur en låntagare avser att använda pengarna.

HovR:n har funnit utrett att A.F. inte själv gav in någon låneansökan. Det finns emellertid inte anledning att betvivla bankens påstående att erforderliga uppgifter om A.F. och hennes ekonomi ändå fanns tillgängliga för banken. Att lånet beviljades samma dag som A.F. undertecknade skuldebrevet hindrar inte att banken verkligen prövade hennes betalningsförmåga.

De uppgifter om A.F. och hennes ekonomi som har lämnats i målet ger vid handen att det nya lånet skulle medföra en ökad belastning på A.F:s ekonomi endast i form av en ränteutgift uppgående till mindre än 2 000 kr om året, under förutsättning att Global Energi uppfyllde sina betalningsförpliktelser enligt det konvertibla skuldebrevet. Det får anses att banken hade fog för sin bedömning att denna begränsade ränteutgift kunde rymmas inom A.F:s ekonomi. Det är inte visat att banken känt till eller haft anledning anta att Global Energis ekonomiska ställning var sådan att bolaget inte skulle kunna fullgöra sina betalningsåtaganden mot A.F..

Av det anförda följer att det inte finns grund för att jämka A.F:s återbetalningsskyldighet med tillämpning av 36 § avtalslagen. Bankens talan skall således bifallas.

Domslut. Med ändring av HovR:ns dom i själva saken förpliktar HD A.F. att till Skandinaviska Enskilda Banken AB betala 100 130 kr, jämte ränta på 100 000 kr för tiden d 20 mars 1992 - d 6 nov 1992 efter den räntesats som banken vid varje tidpunkt tillämpade för krediter av ifrågavarande slag och för tiden därefter tills betalning sker efter motsvarande räntesats med tillägg av en procentenhet.

HD:s dom meddelades d 27 maj 1999 (mål nr T 3310-98).

Sökord: Konsumentkredit; Bank; Kreditprövning; Konvertibelt skuldebrev

Litteratur:
